

LES DUES TESIS DE PLATÓ SOBRE L'HOMOSEXUALITAT

Ramon ALCOBERRO

- **Introducció**
- **Les dues tesis platòniques**

Introducció

Situar el problema de l'homosexualitat en Plató demana fer marrada prèviament i situar de manera breu el tema de les relacions sexuals a l'Antiga Grècia. A Atenes en l'Època Clàssica els homes es casaven cap als vint-i-cinc anys i les dones més joves: se'n coneix algun cas de casades fins i tot als dotze. Les dones benestants normalment vivien tancades a casa (al 'gineceu') i es considerava deshonest que sortissin si no anaven acompanyades d'un home de confiança o d'un esclau. Els nois eren educats a casa fins als set anys i després anaven al gimnàs, on a més d'educació militar aprenien poesia i oratòria –especialment si formaven part de la classe alta– i l'ofici l'aprenien amb els pares. Però les noies no rebien educació formal tot i que en les capes més altes podia ser que sabessin llegir i fins i tot escriure. No era estrany que un home tingués varies esposes i concubines que formaven part de la mateixa unitat familiar extensa. No poder concebre fills barons implicava la pèrdua d'influència de la dona en la família. Només entre les prostitutes d'alt rang (cortesanes) estava ben vist que les dones tinguessin una conversa distingida i un alt nivell cultural.

Soló havia legislat que les dones no podien assistir a les festes ni als funerals, ni vestir amb més de tres peces de roba, ni sortir de casa amb menjar o beguda que costés més d'un òbol (una mica menys d'un euro), ni viatjar de nits si no era en una carreta il·luminada per un fanal. La situació del sexe femení la resumeix prou bé Sòfocles en una frase que pertany a TEREÀ, una obra de la qual només ens han quedat pocs fragments. En aquest text una dona s'exclama: "Sovint he observat quina és la condició de les dones: som purament i simplement no-res". S'ha donat una explicació molt paradoxal de la reclusió de les dones a Grècia: en la mesura en què la dona té la regla i pareix està més a prop de la natura però els grecs consideren que la natura té quelcom negatiu (el bo és la polis); i per això, perquè les dones són forces de la natura, feien por i calia tenir-les vigilades. De fet, els grecs atribuïen a les dones un apetit sexual insaciable que calia mantenir silenci. Segurament la psiquiatria ho pot explicar millor.

La fecunditat era fonamental a la cultura grega, com en totes les cultures antigues, i el fal·lus era un símbol religiós usat en cerimònies religioses: se'n feien amulets i es representaven a la porta de les cases, com a símbol de benvinguda –de fet l'expressió catalana: "Salut i força al canut!" (alternativa al "Déu vos guard") pertany a aquest àmbit mental. Els fal·lus erectes, unes columnes de pedra anomenades 'hermes', es posaven també com a fites tant a Grècia com a Roma i a casa nostra se'n conserva algun de monumental al Museu Arqueològic de Barcelona (a la secció de reserva!). Els grecs coneixien també el consolador –els 'olisboi' o 'baubon'– i eren famosos els fabricats a Milet que s'exportaven arreu. Aristòfanes esmenta sense cap ironia els

consoladors entre els accessoris femenins de bellesa, al mateix nivell que els perfums i les joies.

Podem estar, doncs, segurs de dues coses: que les poques festes de dones que es toleraven a Atenes (les Dionisíaques) eren molt esperades i molt mal considerades pels més tradicionalistes i també que, inevitablement, en un espai social mancat de presència femenina, els noiets joves de les tavernes eren objecte d'un especial desig substitutori. Els nois joves eren objectes eròtics: lluitaven nusos a la palestra –i per evitar que els genitals “ballessin” en el combat els lligaven amb una petita peça de teixit, el ‘kinodesmos’ que apareix sovint en pintures de vasos on es representen atletes lligant-se’ls.

Hi ha molts tòpics sobre la pederàstia grega (de fet, ‘pais’ vol dir noi i ‘eros’ amor) i sobre la relació entre l’erasta’ (home) i l’eromen’ (noi), però era un costum que estava socialment molt codificat i prohibit estrictament a nois menors de dotze anys. Està documentat que no incloïa penetració anal, sinó entre les cuixes i que se seguia una relació jeràrquica en què el subjecte del desig era l’erasta’, el qual assumia sempre el paper actiu. Als vasos grecs quan hi ha representades penetracions anals entre homes sempre tenen la mateixa edat i quan apareixen junts un home madur i un noieta, l’home madur surt sempre destrempat, en senyal d’autodomini.

Les dues tesis platòniques

En aquest context no hauria d’estranyar que Plató reculli els tòpics del seu temps sobre la sexualitat quan escriu la primera, per així dir-ho, “metafísica de l’amor”. L’eròtica platònica té un sentit doble: d’una banda es presenta com un instrument de coneixement i de superació del sensible –perquè Eros ens porta al Bé en tant que producció de l’ànima i no del cos–. Però també, a més, és una teoria del plaer que es pot llegir independentment que estiguéssim, o no, d’acord amb les seves tesis metafísiques. En tot cas és significatiu que quan Plató parla de l’amor abordi el tema des del punt de vista de l’homoeotisme masculí vigent en la societat aristocràtica de la seva època. No podem determinar, però, si la teoria de l’Eros és platònica o si deriva de Sòcrates –i de la relació Sòcrates/Alcibiades que fou tot un escàndol a l’Atenes del seu temps.

En Plató, el tema de l’homosexualitat apareix bàsicament en tres diàlegs: el BANQUET (aprox. 385 aC.) i el FEDRE (aprox. 380 aC), que mantenen una mateixa tesi, diguem-ne ‘favorable’ a la qüestió, i les LLEIS (un text de cap a 349 aC), en què es defensen idees radicalment diferents, més o menys anticipades a la REPÚBLICA.

Al BANQUET i al FEDRE el motor de l’exercici filosòfic és l’emoció que experimenta un home madur per un jove que reuneix la gràcia del cos amb la bellesa de l’ànima. A les LLEIS i en les referències a la temàtica que apareixen a la REPÚBLICA el problema va per tota una altra banda: es vincula directament a l’organització política de la ciutat i Plató es mostra contrari a l’homosexualitat.

El BANQUET descriu un convit ofert pel poeta Agató en què els diversos interlocutors són convidats a pronunciar un elogi d’Eros. En el FEDRE, Plató posa en escena la trobada entre Sòcrates i el jove Fedre i es fa un elogi de l’amor com a educador. En tots dos casos l’amor als nois es presenta com un costum amb valor ètic i pedagògic i serveix com a manera d’entrar al món intel·ligible, perquè a través de l’amor als cossos s’arriba a l’amor a les Idees. Al BANQUET s’arriba a defensar que l’autèntic ‘eròtic’ és el filòsof, perquè és el qui estima el que de debò val pena (la saviesa). La

bellesa del cos no es nega en absolut, ni hi ha cap mena de renúncia a l'amor físic, però se situa com un instrument al servei de la idea superior (el Bé, la Bellesa), de la qual l'amor físic és una mena de pàl·lid reflex.

Al FEDRE l'amor homosexual té un sentit clarament educatiu ("mai el destí no ha fet que un dolent sigui l'amic d'un dolent i que un home de bé no pugui ser l'amic d'un home de bé") i porta a la virtut quan es mena una vida adient: "Si els elements superiors de l'ànima guanyen i redueixen els amants a portar una vida reglada i a practicar la filosofia, passen la seva existència terrestre en felicitat i unió".

L'amor homosexual, en qualsevol cas, constitueix el punt de partença de l'ascesi platònica que ens porta a conèixer la veritat de les coses –és a dir, la Idea–, gràcies a la forma específica de la sublimació de la seva dimensió corporal. Però tant a la REPÚBLICA com, molt específicament, a les LLEIS hi ha un canvi molt clar pel que fa a la tesi platònica sobre l'homosexualitat. A la REPÚBLICA considera l'amor homosexual com a vulgar i mancat de gust (no mancat de plaer, sinó de bellesa). En les LLEIS la qüestió homosexual apareix vinculada a la qüestió de l'autodomini.

És en aquesta darrera obra que apareix el tema de les relacions "contra natura" (*'para physin'*) que a Grècia va tenir poc ressò, però que fou reprès més tard, en un context neoplatònic prou diferent, fins convertir-se en un argument bàsic en la tradició homofòbica cristiana. El desig "d'acord amb la natura" (*'kata physin'*) és tan sols el que es produeix "en vistes a la generació". Segons Plató, a més, "és contra natura la copulació de mascles amb mascles i de femelles amb femelles". *'Para physin'* només vol dir que no es tracta de sexe reproductiu però la designació ha estat molt polèmica perquè el terme va passar a designar en el vocabulari jurídic medieval una de les característiques del crim. Essent el natural l'harmonia, tot el que trencava amb el model reproductiu passava a ser "contra natura" i, per tant, l'homoeerotisme no consistia només en un 'vici' personal, sinó que provocava desordre en la societat. Per a la persecució de les sexualitats alternatives, el fet que Plató les qualificava de "contra natura" ha tingut conseqüències catastròfiques. Recordem que a l'època medieval, els homosexuals eren cremats a la plaça pública....

També a les LLEIS, Plató enceta un altre tòpic homofòbic per tal d'argumentar la condemna de l'homosexualitat: la comparació amb el món animal. "En les bèsties no es veu un mascle acoblar-se amb un altre mascle, perquè això no està en la natura...", diu. A part que això sigui empíricament fals –estan documentades unions de mascles entre ximpanzés i bonobos al medi natural–, Plató hauria d'haver estat prou astut com per veure que el sexe no reproductiu és un producte cultural, evitant la confusió entre un argument de caire biològic i un altre de caire cultural.

¿Per què es troben en Plató dues valoracions tan radicalment diferents de l'homosexualitat? De fet, amb textos platònics es pot defensar i condemnar les relacions homoeròtiques indistintament. Una explicació possible és que a les LLEIS no es parla de filosofia (en el sentit de "teoria del coneixement"), sinó de "governació". La domesticació i el control polític demana, en primer terme, la domesticació de la vida privada dels ciutadans i, per tant, convé evitar qualsevol disbaixa. D'aquí que Plató, en total contradicció amb els textos de la primera època, digui coses com ara: "Entre els homes lliures i de bona naixença ningú no haurà de tocar ningú, sinó la seva pròpia esposa i no haurà de sembrar una llavor bastarda en les concubines, ni una llavor infèrtil en els homes". L'Estat necessita soldats i, per tant, naixements, de manera que el tipus de relacions que li semblen no naturals queden prohibides.

En canvi al BANQUET i al FEDRE s'està analitzant una altra dimensió: l'estètica vital reservada a les classes aristocràtiques. En aquest context, la *paideia* eròtica és una forma de transmetre la concepció del món que estaria només a l'abast de minories i que té una explicació cultural. El darrer Plató hauria sucumbit, però, a una concepció més primària, més 'biologista', de les relacions humanes.